

ПРАВОВА ПРИРОДА ТВОРЧОСТІ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 3(26), с. 267–272

Розкривається процес творчості з боку багатогранності її природи. Творчість має власні види і форми реалізації. Важливим аспектом творчості є її правове регулювання, яке закріплює виключне право автора на результат своєї діяльності, захист його майнових і особистих немайнових прав у разі їх порушення.

Право інтелектуальної власності — результат творчої діяльності людини, яка перебуває в процесі постійного розвитку і вдосконалення. Практика прогресивного історичного розвитку людства підтверджує той факт, що право інтелектуальної власності є показником рівня розвитку економіки окремої країни, її конкурентної спроможності. Тому для якісно нового рівня розвитку економічних процесів, які відбуваються в країні, на законодавчому рівні приймаються відповідні нормативно-правові акти щодо охорони, захисту і стимулювання прав творців об'єктів інтелектуальної власності.

Творчість у діяльності людини аналізується різними науками та в різних аспектах. Предметом нашого дослідження є природа творчості, зокрема правова. Зазначимо, що природа творчості багатогранна. Тому доцільно дати їй класифікацію. Творчість має таку природу:

1. Соціальну.
2. Організаційну.
3. Біологічну.
4. Духовну.
5. Правову.

Виходячи із соціальної специфіки цього процесу і необхідності співвідношення його з більш загальними поняттями, творчість можна визначити як особливу форму взаємодії суб'єкта й об'єкта, яка приводить до одночасного розвитку першого і другого, і як форму свідомо направленої прогресивної розвитку. В цьому аспекті творчість розглядається у зв'язку з діяльністю людини, яка перетворює природний і соціальний світ відповідно до його цілей і потреб на основі об'єктивних за-

конів дійсності в контексті суспільно-історичної практики.

Ступінь творця залежить від соціально-економічних факторів (рівня розвитку продуктивних сил і характеру виробничих відносин, які або сприяють, або утруднюють створення сприятливих умов для творчості) і політичних факторів (рівень демократизму в суспільстві), а також від рівня розвитку науки і стану духовності суспільства і взагалі духу епохи.

Організаційна природа творчості, як і будь-яка інша діяльність людини, вимагає певної систематизації. У цьому аспекті творчість має такі етапи: 1) формування конкретної мети діяльності, яка виникає з проблем і відкритих питань; 2) з'ясування, яка інформація необхідна, де, коли, і як її можна знайти; обробка наявної інформації з даної проблеми, а також оцінка і перевірка початкової постановки питання; 3) розумова діяльність, в основі якої лежить народження якісно нової ідеї; 4) критичний і доскональний аналіз креативної ідеї і її детальна розробка; 5) декларація ідеї і запровадження її в життя, що супроводжується заміщенням старого, знайомого і перевіреного.

У творчому процесі біологічна природа реалізується шляхом поєднання роботи контролюючої свідомості з підсвідомістю; в період набуття навичок прокладаються шляхи від свідомості до підсвідомості. Здібність до творчості виникає як наслідок удосконалення форм відображення, тобто свідомість (пізнання) і підсвідомість (створення) є основою і базою творчості. Так, під час розумової активності людина за допомогою зорових або слухових рецепторів отримує певний обсяг інфор-

мації, яка відображається у її свідомості, на цьому етапі виникає предмет дослідження, з якого вона прагне створити результат творчої діяльності. Людина починає докладати зусилля для вирішення проблеми, яка перед нею постала. На частку нашої свідомості випадає пошук і відбір найбільш прийнятних комбінацій, які відповідають естетичним вимогам нашої уяви. Проте дуже часто такі прагнення людини не дають позитивного результату. Тоді настає пауза, період спокою (наприклад, під час сну), після якого може несподівано виникнути необхідна ідея, тут підсвідомість отримує автономне життя. Це етап, під час якого людина нічого не намагається зробити свідомо, тобто контролююча свідомість розвантажується від частини роботи і передає деталі її у підсвідомість, сама ж тільки керує реалізацією ідей. Тут відбувається психологічний процес, під час якого поєднуються такі деталі, як якість отриманого і дія — осяяння. Свідомі процеси виступають як систематизаційна сила, яка дає поштовх розвитку знань, а момент виникнення нового — це діяльність, пов'язана з хаотичним пошуком підсвідомості [5].

Мислення може відбуватися не тільки шляхом синтетичного об'єднання якостей і дій, але людина може мислити формами. В даних випадках контролююча свідомість користується роботою підсвідомості, де протікає підготовчий синтез, який доходить до ступеня сприйняття, завдяки чому викристалізовується форма, що переноситься потім у потік активної свідомості в готовому вигляді, і тому нам здається, що механізму мислення контролюючої свідомості властива безпосередня операція готовими формами. Насправді ці форми виконали необхідний синтез у підсвідомості.

Дуже цікавий механізм мислення, який притаманний інтуїтивному творчому стану, що має вельми характерні особливості. Інтуїтивний творчий процес значною мірою зацікавлений у роботі підсвідомості; він зацікавлений і в тому, щоб робота, яка відбулася в підсвідомості, перейшла у потік свідомості у вигляді готових рішень і була б сприйнята нашою особистістю.

Інтуїтивна творча робота не байдужа для всього організму і для нашого настрою, оскільки народження готового рішення супроводжується приємними відчуттями. Ці приємні відчуття можуть підніматися до ступеня захоплення, до ступеня натхнення. Народження ідей створює таке щастя, рівного якому не знає людство. Але, завдяки тому, що ідеї, які викристалізовуються в контролюючій свідомості в готовому вигляді, не були наслідком роботи самої свідомості, людина

відмовляється визнати дану роботу за свою; вона думає, що отримана в її свідомості ідея нав'язана кимось ззовні; вона думає, що якась високообдарована особа увійшла з ним у безпосередній контакт і повідомила йому те нове, над чим дана особа ніколи не працювала.

Носієм творчості була, є і завжди буде людина, яка засвідчує духовно-особистісну природу творчості, і покликана розвивати та поглиблювати внутрішнє чуттєве сприйняття світу. В цьому аспекті творчість, як правило, виходить за рамки професії і стає покликанням, ідеалом усього життя. Духовна природа творчості розкривається через науку, художню діяльність, архітектуру, мистецтво, літературу, оскільки саме такий аспект творчості формує в суспільстві уявлення про дійсність, розвиває естетичне бачення світу. Центральною фігурою залишається людина, яка вкладає в цей вид творчості свої відчуття, переживання, тим самим сприяє розвитку внутрішнього світогляду кожної окремої людини. На наш погляд всі об'єкти творчої, інтелектуальної діяльності містять духовну природу, оскільки людина творить виходячи зі свого внутрішнього уявлення про світ.

Вона і має правову природу, оскільки творча діяльність особистості, по-перше, має організуючий характер; по-друге, вона базується на індивідуальному підході, винесенні конкретного рішення на основі виключно своєї розумової діяльності; по-третє, зміст такої діяльності націлений на досягнення бажаного результату — створення результату інтелектуальної власності, що, в свою чергу, становить юридичний факт, який підпадає під охорону з боку законодавства; по-четверте, суб'єктом є людина, яка має право творити в будь-якій сфері суспільного життя, а в разі порушення її прав держава застосовує механізми правового впливу на правопорушника.

Мета правового регулювання творчості полягає в закріпленні виключного права автора на оригінальність і незвичність висловлюваних ідей, в результаті яких з'являється об'єкт інтелектуальної власності, а також охорона його майнових і особисто немайнових прав у разі їх порушення.

Завданням правового регулювання творчості є створення творцям найсприятливіших умов для всебічної реалізації свого потенціалу, який розкривається шляхом вирішення суперечностей, які постають у процесі такої діяльності (зміст творчості), у зв'язку із задоволенням своїх потреб (мета), що, безперечно, сприятиме розвитку технологій, нової техніки та виробництва.

Творчість — це розумова діяльність людини, заснована на її інтелектуальних здібностях і можливостях, у процесі якої створюються якісно нові, невідомі раніше матеріальні та духовні цінності, які вирізняються неповторністю, оригінальністю, значущістю.

Елементами правової природи творчості є: 1) суб'єкт — творець, який займається такою діяльністю на основі певних потреб, стимулів, володіє відповідними знаннями, вміннями та здібностями; 2) об'єкт (продукт творчої діяльності); 3) майнові й особисто немайнові права та обов'язки творця, які виникають внаслідок появи об'єкта інтелектуальної власності.

Суб'єктом творчої діяльності може бути лише особистість, оскільки лише людина здатна у своїй свідомості переробити відображені предмети дійсності, і на основі нагромадженого матеріалу створювати нове, що не мало місце раніше. Особа відрізняється від всіх інших суб'єктів права тим, що вона здатна за допомогою розуму, шляхом перетворення речей, які існують в об'єктивному світі, шляхом зміни їх форм, станів, структур отримувати нові продукти (речі) — об'єкти інтелектуальної власності. Необхідно зазначити, що колектив людей теж може бути творцем, така творчість має місце в науці, в різних видах мистецтва (театр, кіно, архітектура, скульптура). Спільна ідея, єдиний творчий задум, відповідна норма (план, проект і т. п.) стають об'єднуючими, синтезуючими факторами різноякісних інтелектуальних потенцій, почуттєво-емоційного заряду, вольових зусиль. Однак процес колективної творчості не нівелює творчої особистості, суб'єкт-творець зберігає своє “я”, індивідуальність.

Якість результату такої діяльності людини — об'єкта інтелектуальної власності — залежить від індивідуальних здібностей автора, зовнішнього середовища, в якому він творить, мети, яку прагне досягнути, фінансових можливостей, та інших чинників. Нові об'єкти творчої діяльності мають особливості, які вирізняються такими критеріями: принциповою оригінальністю і неповторністю (вибір теми, постановка завдання, шляхи вирішення та ін.), необхідністю (для окремої установи, галузі в цілому), можливістю реалізації (реальна і потенційна), результативністю (її неможливо передбачити, оскільки за одних і тих самих умов результат у кожного творця буде різний), економічністю, цінністю та корисністю.

Проаналізувавши поняття “творчість”, неможливо не погодитися з тим, що будь-яка творча діяльність людини є інтелектуальною, основою

якої є духовне прагнення особистості до самореалізації. Тому види творчості визначаються характером творчої діяльності. За загальною думкою дослідників, творчість поділяється на два види: духовна творчість і науково-технічна творчість.

Другий вид творчості — це науково-технічна діяльність, результати якої прийнято називати промисловою власністю. Згідно зі ст. 1 Паризької конвенції про охорону промислової власності об'єктами охорони промислової власності є: патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування та вказівки про походження чи найменування місця походження, а також припинення недобросовісної конкуренції [3]. Необхідно звернути увагу, що в конвенції не зазначені такі об'єкти творчої діяльності, як раціоналізаторські пропозиції, секрети виробництва (ноу-хау), селекційні досягнення тощо. Проте в п. 3 ст. 1 цієї Конвенції уточнюється, що об'єктами промисловості можуть бути всі продукти — як вироблювані, так і природного походження.

Відповідно до чинного законодавства України про промислову власність до науково-технічної групи об'єктів інтелектуальної власності належать: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, комерційна інформація, селекційні досягнення, раціоналізаторські пропозиції.

До духовної творчості, згідно зі ст. 8 Закону України “Про авторське право і суміжні права”, належать: літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо); виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори; комп'ютерні програми; бази даних; музичні твори з текстом і без тексту; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки; аудіовізуальні твори; твори образотворчого мистецтва; твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва; фотографічні твори, в тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії; твори ужиткового мистецтва, в тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби тощо; ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності; сценічні обробки творів і обробки фольклору, придатні для сценічного показу; похідні твори; збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних

даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за добором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини; тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів; інші твори.

Охороні підлягають усі зазначені вище об'єкти творчої діяльності як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо). Проте правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані [1]. Вичерпний перелік відсутній. Духовна творчість необхідна для формування світогляду людини, розвитку її як особистості.

Існують чотири форми (рівні) творчої діяльності:

- перший рівень — охоплює найчисельнішу групу учасників трудової, наукової, технічної та іншої людської діяльності;
- другий рівень — до складу цього рівня входять творці, результати яких сприяють прогресу певних сфер діяльності;
- третій рівень — складає порівняльно невелику кількість творців, які є новаторами ідей в духовно-теоретичній або в практичній діяльності;
- четвертий рівень — охоплює унікальних за своїми здібностями і енергетикою людей, які зробили значний внесок в прискорений розвиток усього людства [6, 234].

На сьогодні ми маємо низку нормативно-правових актів, які регулюють відносини права інтелектуальної власності, що виникають у процесі творчої діяльності людини: Конституція України; Закон України “Про охорону прав на зазначення походження товарів”, Закон “Про охорону прав на сорти рослин”, Закон “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, Закон “Про охорону прав на промислові зразки” та ін.; Цивільний кодекс України, а також міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані у встановленому законом порядку.

Так, ст. 41 Конституції України передбачає право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї

інтелектуальної, творчої діяльності [2]. Згідно зі ст. 199 ЦКУ до об'єктів цивільних прав належать результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти прав інтелектуальної власності [7].

Ми не погоджуємося з думкою науковців О. А. Підпригори і О. Д. Святоцького, які у своїх дослідженнях розрізняють поняття творча й інтелектуальна діяльність з точки зору права [4, 16]. Граматичне тлумачення свідчить, що це рівнозначні й ідентичні поняття, які законодавцем перелічені через кому. Інтелектуальна і творча діяльність — це розумова діяльність людини, спрямована на створення нових предметів.

Правова природа об'єктів інтелектуальної, творчої діяльності є складною і багатогранною, оскільки ст. 418 ЦКУ визначає результати такої діяльності як вид нематеріальних благ, які створюють для творця майнові та особисті немайнові права.

Особистими немайновими правами інтелектуальної власності, згідно зі ст. 432 ЦКУ, є: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; 3) інші особисті немайнові права, встановлені законом. Особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності і не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом.

Ст. 424 ЦКУ зазначає, що майновими правами інтелектуальної власності є: 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання, та ін. [7].

Згідно зі ст. 437 ЦКУ авторське право виникає з моменту створення твору, проте особливості набуття (легітимація) такого права для кожного виду об'єкта інтелектуальної, творчої діяльності законодавцем передбачається окремо [7].

Цікавим є набуття права на результати творчої, інтелектуальної діяльності, оскільки для того щоб вони стали об'єктами цивільних прав, необхідно, щоб ці результати отримали об'єктивну форму вираження, зрозумілу і доступну для сприйняття іншими людьми. Тут необхідно провести межу

між результатами інтелектуальної, творчої діяльності та речами, в яких вони втілені матеріально. Так, право власності на комп'ютерну програму переходить до покупця, тоді як авторське право зберігається за творцем-програмістом, який створив цю програму.

Легітимація результатів інтелектуальної, творчої діяльності як об'єктів цивільних прав має певні особливості. Так, винахід, корисна модель, промисловий зразок вважаються придатними для набуття права інтелектуальної власності якщо вони є новими, мають винахідницький рівень і придатні для використання та засвідчені патентом. Для творів літератури, науки, мистецтва набуття права інтелектуальної власності достатньо самого факту їх створення.

Ст. 426 ЦКУ передбачає, що особа, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта інтелектуальної власності, може використовувати цей об'єкт на власний розсуд, з додержанням при цьому права інших осіб [7]. Використання об'єкта права інтелектуальної власності іншою особою здійснюється з дозволу особи, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності на основі ліцензійного договору.

Ст. 54 Конституції України та ст. 309 ЦКУ закріплює за особою свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також гарантує захист авторських прав творців, їх матеріальних і моральних інтересів [2, 7].

Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого оспорюваного чи порушеного права інтелектуальної власності. До цих прав можуть бути застосовані як загальні способи захисту цивільних прав, припинення дії, яка його порушує, відшкодування збитків тощо, так і специфічні — властиві лише для прав інтелектуальної власності. Так, ст. 432 передбачає, що суд може постановити рішення про:

- 1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності;
- 2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;
- 3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням прав інтелектуальної власності;
- 4) вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, що використовувалися для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності;
- 5) застосування разового грошового стягнення;
- 6) опублікування в ЗМІ відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.



Література

1. Закон України "Про авторське право і суміжні права" від 23.12.1994 р. № 3792-XII.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к // ВВР України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
3. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_123
4. Право інтелектуальної власності: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / За ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького — К.: Вид. дім "Ін Юре", 2002 — 624 с.
5. Пуанкаре А. Математическое творчество // Адамар Ж. Исследование психологии процесса изобретения в области математики. — М., 1970. — Приложение III. — 23 с.
6. Философия: Учеб. пособие для студ. вузов: 6-е изд., стереотип. / Под ред. Ю. А. Харина. — Минск: Изд. дом "ТетраСистемс". — 416 с.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // ВВР України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.

Природа творчості багатогранна. Важливе місце у ній належить правовій природі. Вона зумовлюється об'єктивною необхідністю правового регулювання питань, пов'язаних з процесом набуття прав на створений об'єкт творчої діяльності, зокрема особистих немайнових та майнових прав, розпорядження ними. Право привносить у творчу діяльність впевненість, стабільність та захищеність.

Природа творчества многогранна. Важное место в ней принадлежит правовой природе. Она обуславливается объективной необходимостью правовой регуляции вопросов, связанных с процессом приобретения прав на созданный объект творческой деятельности, в частности личных неимущественных и имущественных прав, распоряжение ими. Право привносит в творческую деятельность уверенность, стабильность и защищенность.

Nature of creation is many-sided. A place is important belongs to it to legal nature. It is stipulated the objective necessity of the legal adjusting of questions, related to the process of acquisition of rights to the created object of creative activity in particular the personal unproperty and property rights, order by them. A right gives creative activity confidence, stability and protected.

Надійшла 18 вересня 2010 р.